

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 1. No. 3. 1935.

Hekim başı M. Behçet efendinin kitablari

ve

İslâmlarla Bitik sevgisi - Bitik evleri

Dr. med. M. F. Nafiz

İlk kütüphane İsa doğmasından 1700 yıl önce Babilliler tarafından açılmıştır. Pişmiş tuğlalar üstüne mihi yazı ile yazılmıştı. İkinci olarak Mısırlılar gelir. Eski Yunan müverrihlerinden Di-dare de Sicile Mısır hükümdarlarından Osmindias ın kabrinde bulunan kitabhaneyi anar. Yunanlılar gününde Bergamada (200) bin ciltli bir kütüphane vardı. Büyük İskenderden sonra, İskenderiye kitabhanesi meşhurdur. Bunlardan sonra Romalılar kütüphane açarlar. İmperator Kostantin 355 tarihinde İstanbulda bir kütüphane açmıştı. 120 bin cilt kisabı olan bu yer eski zabsiye yerinde idi, yanmıştır. İraniiler dahi mağaralarda, hayvan derileri ve kumaşlar üstüne yazılmış eserlerden koleksiyonlar yapmıştı.

İslâmlardan ilk kütüphane açmak şerefi, her ne kadar Emevilerden Ömer bin Abdülazizin Şam kütüphanesinde bulunan Eherun'un kitabını çıkarmasile başlayabilirse de, başlangıç olarak Abbasileri kabul etmelidir.

I — Abbasilerden Reşit zamanındaki Bağdad kütüphanesine «Beyt - alhikma» denirdi. Tıp, hendese, nücüm, matematik, edeb, lûgat üstüne kitablardı. «Yahya bin Halit Bermeki» tarafından Hint müelliflerinden toplanan kitablara bizzat Reşidin Ankara, Umurya Rumlardan ele geçirdiği Rumca kitablara dolu idi. Bu kitabhanede ayrı ayrı daireler olup kopye edenler, tercümciler, müellifler bulunurdu. Bu kütüphade müdürüne «Sahibi Beyt - alhikma» derlerdi. [1]

Bağdad kitabhane müdürleri arablık düşmanlarından Şuubilerden İranlı Danışmentlerdi. سهل بن هرون bunlardandır. Şu halde ilk İslâm kitabhanelerinde idareci İranlılar olmuştur. Âli Boyeden

[1] Bizim kitabhane dediğimize araplar Maktaba derler. Dar - alqutub, Khizane dahi söylerler. Almanlar İncil manasına gelen Bible den alınarak Latinlerin Bibliothèque sözünü kullanırlar. Kitap satılan yere Frenkler Libraire, Almanlar Buchhandlung diyorlar. Das Buch kitap demektir.

«notre langue» sont les langues occidentales. Or, comme chaque nation européenne revendique pour elle ses propres grands hommes, on ne verra pas d'inconvénient à ce que nous en fassions de même. Il y a là une thèse à examiner et à approfondir.

Prenons comme exemple İbni Sina (Avicenne). Il naquit dans un village près de Boukhara au coeur de l'Asie Centrale où il n'y avait pas de Persans. Son père, sa mère et ses ancêtres étaient originaire de la même contrée, étaient de la population indigène. Son quatrième aïeul s'appela (Sina) nom qui signifie «expérimenté, éprouvé». S'il eût été Arabe, il aurait ajouté à son nom de sa tribu. S'il eût été Persan au sens actuel, il aurait été Chiïte. A l'époque d'İbni Sina et d'Ebübekir Razi (Razès) (ce dernier né un siècle auparavant à Rey en Khorasan dont la population était entièrement turque), il n'existait pas de Perse indépendante comme aujourd'hui. Les Persans de ce temps là furent des tribus ou habitant des villes et qui parlaient persan. Le fait qu' İbni Sina est enseveli à Hamadan dans la Perse actuelle ne démontre en rien son origine persane. Je n'entrerai pas ici dans les détails sur les indices et les documents concernant l'origine turque des personnages cités, pour ne pas trop occuper votre temps ; je vous prierai seulement de bien vouloir consacrer vos soins à éclaircir le point sur lequel je viens de rapporter.

Eski Viyana tıp talimi ve onun Adli sultan Mahmud zamanında İstanbula yayılması

III

Prof. Dr. phil Karl Süsseim

München Üniversitesi Doğu dilleri Profesörü

Jani yaban yasemini (Şanizade s. 212 ; s. 243/4 : yaban şebboyi ; Sami Bey : fulubehar ; fransızca : flamme de Jupiter ; lâtince : clematis erecta), Girid otu ; (fransızca : dictame ; lâtince : diktamus-albus-L.), kara pulsatila (Şanizade s. 210 ; Sami Bey : dağ lâlesi ; fransızca : pulsatille ; lâtince : pulsatilla nigricans).

18 inci asırda yeni keşfiyatı havi kitabların istifadesini daha büyük mikyasta temin için bir eser fransızca olmayınca ikinci bir

dile de tercüme edilmesi pek muvafık bir tedbir sayılmış. Öylece Störkün eserlerinden hemen her biri ayrı ayrı birkaç dilde bastırılıp çıkarılıyordu. Eserin aslı lâtince olunca, fransızca yahut almanca tercümesi, aslı almanca olunca lâtincesi yahut fransızcası da intişar meydanına konulurdu. Bu, ilmi eserlerde lâzımdı. Zira 1783 yılına kadar Viyana darülfünunu dersleri hep lâtince tahrir ediliyordu. Ancak 1780 de Avusturyada tahta çıkan imparator ikinci Josef bazı derslerden sarfınazar darülfünun muallimlerinin

Baron Störk

« Dr. Med. Nafiz koleksiyonundan »

tahrirleri almanca olmasını ferman eyledi (2 haziran 1783; Rudolf Kink : Viyana daki imparatori darülfünunu tarihi, cilt I. s. 567) Störkün eserlerinden fransızca tercümeleri sürümü şununla da kolaylaştırılmış ki 1755 yılındanberi fransa Avusturya ile müttefik olmakla Avusturyanın edebî faaliyetine, Avusturya âlimlerinin keşfiyatına Pariste ziyade merak varmış.

Störkün lâtince den fransızcaya tercüme edilip çıkarılan 8 eser-

den altısı 18 inci asırda pek makbul 12° hacminde, ikisi 8° hacminde idi. Bu fransızca tercümelerden dördüncü Achille Guillaume Lebègue de Presle (1735—1807) yaparak 1762, 1763 ve 1764 de çıkardı. Birisinin mütercimi (1763) de la Cour, birisinininki de (1763) P. Jos. Mar. Collin idi. De la Cour ve P. Jos. Mar. Collin üzerine başka malûmat bulunmadı. Störkün aşu üzerine olan kitabını Jansbruk darülfünunu müderrisi Jan Mihail von Menghin (1738—1789) 1771 ile 1777 arasında italyanca da olarak çıkardı.

Stoork öyle geçici, kelepür bir doktor değildi. Bilâkis ileri sürdüğü emler, usuller daha çok zaman hatırlarda kalır idi. İlmî faaliyetinin ilk devrinde kaleme aldığı küçük risaleler daha 100 sene sonra Dr. Diedvache adli bir Fransız Doktoru bir araya getirip yeniden fransızcaya tercüme etmekle 1887 de Störck ün adı altında ve

Etude de Thérapeutique expérimentale.

unvanla *J. B. Baillere et Fils.* Pariste bastı. 432 VI. Sahife dir. [1]

Van Svitenin yerine geçmesi Störkün içtihadına, ilmî faaliyetine yeni germi vermiştir. Ta birinci teşrin 1771 de Jan Sviten, Avusturya memaliki mevrusesi için bir edviye muhitini kaleme almağa memur bulunuyor ve lâkin tasnifi epi bir müddete muhtaç olduğunu yazar idi. Birici teşrin 1771 de başlayacaktı [2]. Ömrü vefaetmemekle bu mühim hizmette dahî Störck fan Svitenin halef ve varisi oldu.

16 inci, 17 inci ve 18 inci asırlarda bir çok büyük ve küçük hükümetlar marifetile yerli eczacılara mahsue ilâçlar kamusları tertip edilip bastırılmıştı. Avusturya için 1729 da Viyanada «Avusturyanın, Viyananın eczacılık dükânı» (Dipensatorium Pharmaceutieum Austriaca - Niennence) adlı resmî ilâçlar kamusu lâtincede olarak Almanya imparatorunun imtiyazile intişar meydanına çıkıp 18 inci asırda Avusturyada kısaca Viyana eczanesi (Dipensato-

[1] Bu fransızca eserin Tıp kitapları için en büyük Esamii Kütüp olan bir Amerikan kitabında Amerika Cemahiri mütdehidesi ordusu baş kumandanı Operatoru dairesine tabi kütübhaneye Fihristinde (*Index - Catalogue of the Surgeon General's offic, Limited States Army*) Buldum. Bu esamii kütüp birbir ardınca düzedilen üç sırada çıkarılmış 47 cildde ve takriben 15000 sahife olarak 1880 den 1932 yılına değin Washington da Devlet matbaasında bastırılmıştır. İleride ilâveler çıkarması da muhtemeldir.

[2] Jozef Aleksander von Halifet: Maria Terezia tarafından avam mektebi tesisi, cilt 1, Prag 1860 s. 628.

rium Viennese) diye şöhret bulmuş. Bu kitap eczacılara, doktorlara mahsus idi ve 1770 yılına değin muhteviyatı değiştirilmeden Viyanada defalarca daha basıldı. Lâkin çıkmasını müteakıp kırk yıl esnasında kullanılmakta bulunmuş ilâçlar Avrupada çok değişiyordu ve o sırada ilâçlar sahasında türlü türlü olan yeni keşfiyatı kabul etmemek, kabul ettirmemek bir tedenni demek idi. Bu gibi mülâhazalarda Viyana eczanesini yeniden yazmak lüzumu duyuluyordu. Störk yeni eczalar muhitini yalnız başına yazmağa kalkışmayıp yanına nam ve şan sahibi bir kaç mütehassis koştı. Şöhreti âfakı tutmuş Viyana darülfünunu kimya ve nebatat müderrisi Nikolaus Josef de Jacquin (1727—1817) ve Pragda doğup Viyana darülfünununda tarihi tabii müderrisi bulunan Jan Jak de Weli (1725—1787) Störk ile mesailer birleştirüp 1774 te Pharmacopoeia Austriaco — Provincialis yani Avusturya Eyaletleri eczanesi adlı eseri çıkardılar, ki 321 sayfayı havi ve kasaba ve köyler için eczaları müstemil idi. Metni umumiyetle lâtince idi. 1774 te çıkmış Eyaletler eczanesi tasnifinden maksat şu imiş ki mümkün mertebe 1729 yıldaki ilâçlar kamusunun telhisi olsun. Bununla beraber değişikler 100 de 70 derecesine varmıştır. 1774 yıldaki Eyaletler eczanesinin zikri geçen âlimler adları altında değişiksiz yahut bazı tagyiratla beş dane ayrı basması sayılır; Sonuncu 1780 yılındadır. Bu yılda Avusturyada ikinci Josef tahta çıkmakla gördüğümüz gibi lâtince eski revacını kaybederek yerine almanca geçti. Avusturya Eyaletleri Eczanesinden 1776 dan 1790 a dek beş tane almanca tercümesi de çıktı. Eser büyük ve daha büyümekte olan Avusturyanın her yerinde isteniliyordu. Son yeni tertib lâzım oldukça Störk, dostarından tabib doktor Jan Mihail Şosulan, Jacquin ve üç diğer zatla tanıştı. Altı kişilik heyet Eyaletler eczanesini başka bir şekle döküp 203 sayfaya daraltmakla işi 1793 te bitirdi. Yeni tasnif 1794 te hükümetin emrile «Avusturya Eyaletlerinin edviye imaline mahsus Musahhah kitabı» (Pharmacopoea Austriaco — Provincialis Emendata) adıyla lâtince olarak çıktı. 1794 yıldaki edviye muhitinin 1729 da çıkmış Viyana eczanesile artık hiç müşabeheti kalmadı. Değişikler 100 de 99 u bulmuş. En az değişmiş olan bab, ilâçlar kısmının sonundaki merhemler babı idi. 1794 te çıkmış Musahhah Avusturya Eczanesinden 1796 da Milanoda ve 1708 de Venedikte birer lâtince basması daha ve 1795 te Viyanada 240 sayfadan ibaret bir almanca tercümesi çıktı. Bu eczalar kitabının ayrı ayrı lâtince basmalarını bir heyet tarafından tasnif ve musanniflerin adları mukaddemenin sonunda şan ve rütbelerile yadolundu.

Musannifler heyetinin başında daima Baron Anton fon Störkin adı var. Gariptir ki Störkün tercümei halini yahut tıp tarihini yazmış olanlar hemen hepsi ilâçlar muhitini meydana getirmekte 23 yıl devam eden gayret ve muvaffakiyetini meskût bıraktılar ki ağır bir gaflet eseridir. Şimdi eczacılık müverrihlerine dönelimmi şunu görüyoruz ki bunlar da Störkün ilham ve iştirakiyle zuhur eden eczacılık kamusunu unuttular. Hayret üstüne hayret! Hayır, şaşa kalacak şey değil. Zira eczacılık tarihiyle uğraşmış olanlar ve uğraşanlar her nekadav Avrupa da henüz en çok geri kalmış tarih şübelerindedir.

Störkön bizi en ziyade alâkadar eden, Störkün adını şark memleketlerinde ve bilhassa Türkiyede nisyandan saklıyacak olan eseri hastalıklar külliyyatıdır ki hastalıkların hasiyetlerini ve mu-davacı suretlerini tarif ederek ilâçlar kısmına da çok ehemmiyet verir. Almanca adı şöyledir: Medicinisch - Drektischer Unterricht fur die Feld - und Landwundärzte der österreichischen Staaten, ki türkçesi (Avusturya memalikinin askerî ve köylü doktorlarına ameli tedrisatı tıbbiye) dir. Almanca eseri 2 cilt üzerine çıktı, birinci cilt 263 sayıfadan, ikinci cilt ise 204 sayıfa ve ondan sonra bir fihrist ve iki ilâçlar cetveliyle cemen 344 sayıfadan ibarettir. Birinci cilt 36 bapta hastalıkların ekserisini, ikinci cilt 13 bapta hastalıkların baki kısmını anlatır. Birinci cildin son babı sar'a hastalığına dairdir.

Kitabın inşasında âlimlere mahsus istilâhlı veya karışık ter-kiblerden büsbütün sarfınazar edilip çıkıkcıların, hasta bakıcıların anlayacakları sözler kullanılırdı. Bu yeni bir şey değilse de müel-lifinin sade dili, eserinin değil yalnız ahalinin orta tabakaları, tahsil görmüş doktorlar arasına da sinmesine pek çok yardım etmiş; eserin bu gün mevcut nekadav nushaları var ki serlevha-sında eski bir doktorun imzası görülür!

Störkün eseri beş defa almanca bastırıldı. İlk almanca basması 1776 da, ikincisi 1780 de, üçüncüsü ise 1786 da, dördüncüsü 1789 da, beşinci ki sonuncudur 1834 te çıktı.

Mehaz itibariyle ehemmiyetlice bir hali izah etmeli ki o da Störkün eseri tasnifinde koca üstat Burhafeye merbutiyetidir. Yu-karıda gösterildiği gibi Störkün hocaları fan Sviten ile fan Haen Burhafenin talebesinden idiler ve Holandadan Viyanaya çağırıl-mış. O iki âlimler büyük eserlerinde Burhafenin «hastalıkları tanı-yıp timar etmek ve evde kullanmak maksadiyle bir araya geti-rilmiş tenbihat» (Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis in

usum doctrinae domesticae digesti) unvanlı lâtince kitabını şerh ve tefsir etmekten çekinmediler. Gûya Störk yazmışçasına Viyana darülfünununun 1775 te intişar meydanına çıkarılmış tıp tahsili kaidelerinde tıp derslerine esas olmak üzere yine Burhafenin kitaplarını tafsiye etmekten eyi çare bilinmeyordu. Burhafenin zihniyeti Störkün hastalıklar külliyyatında şundan da belli olur ki Störkün telifinde tertibate en yakın olan kitap yine Burhafenin tenbihat (aphorismi) atlı eseridir.

1772, 1793 ve 1795 yıllarında Lehistan devletinin yok edilmesiyle Lehistanın büyük bir kısmı Avusturyaya ilhak olundu. Lehistanda ve sair Avrupa memleketlerinin ekserisinde almanca geçmiyordu. Macaristanda da resmî dil almanca değil, lâtince idi. Hatta Viyana darülfünununda 1783 yılına beğin gördüğümüz üzere bütün derslerin lâtince takriri meşrut idi ve ancak o yılda imparator ikinci Josefin şahsî teşebbüs ve emriyle Avusturya darülfünunlarında — tıp dersleri muvakkat olarak istisnasıyla — lâtince bırakılıp yerine almanca geçirildi. İşte bu mühim sebeplerden dolayı Störkün 2 ciltli hastalıklar külliyyatı ilk almanca basması çıkar çıkmaz lâtinceye dahi tercüme edilmesi mecburiyeti hasıl oldu.

Lâtince mütercimi Dr. Jan Mihail Şosulan 1743 de Avusturya cümhuriyetinin şimalı şarkî sınırına 20 kilometre kadar mesfede ve Thaya ırmağında kaim olan Waydhofen (türkcesi: Av çiftliği) kasabasında doğmuş iken Viyana darülfünununda tıp tahsil ettikten sonra Viyanada doktorluk san'atını icra eyledi ve lâkin Viyana darülfünunuyla eyi münasebetlerde kalmağa ehemmiyet veriyordu. 1775 ten 1780 e değin Viyana tıp fakültesi kâtibiadli (notaire). [1]

1780 den 1792 ye dek Viyana tıp fakültesi mal ve idare müdürü (dècan) [2] ve ondan sonra halefinin naibi (prodècan) idi. Kendine bu kadar müteber vazifeler Störkün nüfuzuyla tefviz olunmuş ve Şosulanın bir düzûye kayırılması Viyana tıp fakültesinden bazı âlimleriyle birçok başka Viyana doktorlarının kıskaçlığına sebep verdi. Lâkin Şosulanın yerine tavsiye olunan doktorların telif sahasında şöhreti olmıyarak Şosulanın yanında...

[1] Viyana tıp fakültesinin eskice nizamları; camii : Bir fakülte komisyonu, Viyana 1847, s. 188 — 1792 de Viyana tıp fakültesi kâtibiadlinin yıllık geliri 1000 florina çıkıyormuş.

[2] Dekan memuriyetinin geliri 1792 de 2000 florin olarak sanıldı.